

БОЦМАН А. В., МОРЕНЕЦЬ І. М., ГАЛИЦЬКА Є. А.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київська гімназія № 86 “Консул”

ДИВЕРГЕНТНО-РОТАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ГЕРМАНСЬКОГО ФУТУРУМА

Стаття пов'язана з проблемою виокремлення складників, які утворили футуральні форми в германських мовах. Основна увага приділяється спробі змодельовати етапи формування як синтетичних, так і аналітичних структур, а також відслідкувати особливості взаємодії футуральних конститuentів.

Ключові слова: анаплазія часових форм, каудальний розвиток, коаксіальна модель, темпоральна вісь, германські мови.

Статья связана с проблемой дифференциации компонентов, которые образовали футуральные формы в германских языках. Основное внимание уделяется попытке смоделировать этапы формирования как синтетических, так и аналитических структур, а также отследить особенности взаимодействия футуральных конститuentов.

Ключевые слова: анаплазия временных форм, каудальное развитие, коаксиальная модель, темпоральная ось, германские языки.

The article is connected with the problem of differentiating the components which created future forms in the Germanic languages. The main attention is paid to the attempt of modeling the stages of synthetical and analytical structure forming and tracing the interaction specifications of future tense constituents.

Key words: anaplasia of tenseforms, caudal development, coaxial model, temporal axis, Germanic languages.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Створення моделі розвитку граматичних (у даному випадку футуральних) форм у межах споріднених (германських) мов дозволяє не лише виявити статус і функціонально-семантичну специфіку виокремлених конститuentів, але і особливості їх взаємозв'язку, субституції. Це свідчить про те, що попереднім (підготовчим) етапом створення

Боцман А. В., Моренець І. М., Галицька Є. А.

моделі є диференціація складників, їх повна дескрипція та класифікаційне розмежування за виявленими конституентними ознаками. Але найголовнішим внеском моделі є уможливлення відслідкувати, окреслити закономірності (як зовнішніх, так і внутрішніх аспектів), які виявляються в історичному розвитку германських мов на тлі градуальної аналітизації граматичних форм. **Постановка завдання (цілі статті).** Основним завданням, яке постає у цій статті, є моделювання процесів, які обумовили формування різноманітних варіантів аналітичних форм на позначення германського футурума. **Метою** дослідження є виявлення латентних ознак, які характерні для диференційованих граматичних форм, що формують корпус германського футурума. **Актуальність** дослідження полягає у тому, що здійснюється не реконструкція “системи архетипів”, а робиться спроба розкрити внутрішні закономірності, які найчіткіше виявляються саме у системі моделювання процесів. **Наукова новизна** пов’язана з тим, що у спробі відтворити послідовність процесів формування структур на позначення футурума, аналітичні утворення виявляють ознаки анаплазії, а весь процес розвитку футуральних форм в усіх германських мовах може бути визначений як каудальний. **Об’єктом** дослідження є факти як давньогерманських, так є сучасних германських мов, які дозволяють виокремити форми на позначення германського футурума, виявити їх семантичне і функціональне навантаження, а також визначити найпродуктивніші патерни. **Предметом дослідження** є особливості, механізм формування темпоральних дієслівних форм для проєкції дії у майбутнє, а також взаємодія і подальший розвиток виокремлених структур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження германських мов традиційно проводять шляхом порівняння східних, західних і північних ареалів, оскільки зазначається, що одні ізогlossen об’єднують готів із скандинавами на основі давньої генетичної спільності, інші, ще численніші, пов’язують давньоскандинавську (за винятком готської) із західногерманськими говірками у результаті контактного

спілкування, що тривало між скандинавською і західногерманською групою через вузькі протоки і острови Ютландського архіпелага (у пізніший період, вже після уходу готів і до переселення англів і саксів до Британії, з I по V ст. н. е.) [1:131]. Спроба відтворити особливості розвитку германського футурума (як і будь-якого граматичного явища) повинна врахувати, що всякий граматичний опис, синхронний або діахронний, буде неповним або однобічним не лише якщо він обмежить себе, дотримуючись класичного лексичного зразка, формами флективними, як це було у давні часи, але і в тому випадку, якщо він доповнить їх, як це переважно робиться зараз, “парадигматичними” (тобто традиційно залученими до парадигми) аналітичними формами. Лише повне і широке врахування всіх цілком або частково граматизованих складних форм, що існують в мові, яка розглядається в її розвитку, може надати правильне і вичерпне поняття про систему мови як про явище по природі своїй динамічне. Розвиток аналітичних конструкцій в мові є живим і складним процесом, який потребує процесуального розгляду як в аспекті історії мови, так і при його сучасного стану. З точки зору лінгвістичних теорій це означає відмову від розриву між синхронією і діахронією, розгляд будь-якого стану мови як системи, що знаходиться у русі в цілому, і в окремих своїх частинах. Процесуальний підхід встановлює в аналітичних конструкціях різні ступені граматизації. Він передбачає особливу увагу до випадків перехідних, які віддзеркалюють у сучасному етапі мови динаміку її розвитку [2:124]. Видо-часова система давньогерманських мов зводиться до єдиної граматичної категорії – категорії часу, що конституюється протиставленням двох часових форм – презенса і претерита. Ця елементарна система типологічно протистоїть не лише розгорнутим системам сучасних германських мов, що включають ряд нових (аналітичних) дієслівних форм, але і системам більшості флективних форм [3:5]. За початкову (тобто таку, що не потребує у подальшому пояснення) стадію германської видо-часової системи прийнято приймати стадію, що знайшла безпосереднє віддзеркалення у найдавніших писемних пам’ятках

Боцман А. В., Моренець І. М., Галицька Є. А.

германських мов, у першу чергу готської. За такого обмеження хронологічних рамок дослідження усі зміни, що мали місце у германській видо-часовій системі, репрезентуються як односпрямований процес розширення і ускладнення морфологічних опозицій. Важливо підкреслити, що цей процес відбувається в умовах відносної стабільності старого типу словозмінних маркерів, що використовуються у видо-часовій системі [4:86]. Інакше кажучи, аналітичні формули (пор. діахронічний взаємостосунок відмінкових форм і приєднаних словосполучень), але залучаються до парадигми поряд з останніми [3:6]. Тому увага дослідників закономірно звертається на саму смислову структуру успадкованої системи. Саме тут треба шукати, очевидно, спільні для германських мов морфологічні передумови еволюції, що зумовили паралелізм основних ліній розвитку [5:91]. У елементів, що вживаються з більшою регулярністю (особливо це стосується композитів у готській), зв'язок з простими дієслівними формами не обмежується позиціями прямого контакту. Таким чином, і тут не варто розуміти системну факультативність (або точніше, необлігаторність) вживання периферійного елемента як довільність розподілу простої і маркованої форми у тексті. Була зроблена спроба сформулювати правила, що узагальнюють вживання *ga-conposita* і *simplicia* в залежності від синтаксичного контексту [6]. Наявність у мові елементів, що містять видо-часову ознаку, призводить у цьому випадку до звуження сфери вживання простих форм, свідчаючи про потенційні можливості закріплення в них корелятивної ознаки і морфологізації протиставлення [3:13]. Враховуючи вищенаведені факти побудову моделі розвитку германського футурума необхідно здійснювати, беручи до уваги той факт, що кількість так званих часових форм грецької і готської мов (йдеться про співставлення біблійних текстів) не співпадало, тут виявлялася складна система різних відповідностей. Переважно за кожною із відповідних одиниць наче було закріплене відоме основне значення (домінантне значення), але оскільки з тим же значенням виявлялися і інші конкуруючі форми, всі співвідношення і відповідності залишають враження нестабільності

Боцман А. В., Моренець І. М., Галицька Є. А.

[7:41]. Труднощі співставлення пов'язані ще з тим, що з усіх германських мов готська мала найменш розроблену систему часів, за винятком зовсім певних характерних випадків, не виявляючи навіть тенденції перейти до точнішого позначення часових стосунків, що спостерігалися у пам'ятках давньоверхньонімецької, давньосаксонської, англо-саксонської мов [8:120].

Виклад основного матеріалу. Для репрезентації майбутньої дії готська мова здебільшого послуговувалася формами теперішнього часу (*Vpraes. ind.*), але уточнення саме футурального значення цих презентальних форм (конкретизація футурума) здійснювалася за рахунок фразового або над фразового контекста, який містив або специфічні лексико-синтаксичні індикатори; або опосередковані вказівки на видо-часові ознаки процесу: *in þizai ustassai, þan ussatandand þvarjamma ize wairþiþ qens? (Mk. XII, 23)*, “у неділю, коли вони воскреснуть, кому з них вона буде за дружину?” Серед презентальних форм виокремлюється словотвірна префіксальна модель *ga-* + *Vpraes.* Дієслова, що належать до цієї моделі, умовно позначаються у традиції В. Штрайберга як “композиції (*ga-composita*)” [3:11] і вживаються для передачі грецького футурума: *ik qimands gahailjai ina (M. VIII, 7)* “я, прийшовши, вилікую його”; *qīþanu izwis þatei gadauþniþ in frauaurhtim iz waraim (J.VIII, 24)* “кажу вам, що помрете (ви) у гріхах ваших”; *qīþandan ina, þatei ik gataira alh þo handuaurhton (Mrk. XIV, 58)* “він казав, що я зруйную (розірву) храм, збудований руками”; *iþ gaggiþ swinþoza mis, þizei ik ni im wairþs andbindan skaudaraip skohis is; sah izwis daupeiþ in ahmin weihamma jah funin. habands winþiskauron in handau seinai jah gahra ieip gaþrask sein jah briggip (simplex tantum) kurn in bansta seinamma (L. III, 16-17)* “прийде той, хто сильніший за мене, у кого я не гідний розв'язати ремені взуття”; ось він буде хрестити вас святим духом і вогнем, маючи (тримаючи) лопату в руці, і очистить гумно своє, і збере зерно у житницю свою. Прості форми *gahraineip* усвідомлюються як імперфектні, у той час темпоральна віднесеність їх різна і може як співпадати (*daupeiþ*), так і не співпадати (*im, gaggiþ*) із

співвіднесеністю композита. Але паралельно з префіксальною моделлю *ga- +Vpraes.* вживається форма презенса (*Vpraes.*) для передачі грецького футурума: *saei bigitiþ saiwala, seinā, fragisteiþ izai* (M. X, 39) “той, хто береже душу свою, занастить її”. Необхідно зазначити, що власне лексичне значення готських дієслів (їх “видова семантика”) надзвичайно слабо диференційоване і фактично не здатне обмежувати видо-часову віднесеність форм. Класу лімітних дієслів у готській мові протиставлений клас дієслів нейтральних, тобто таких, що не сигналізують про лімітність; щодо дуративних дієслів, то вони, фактично ще тут відсутні. Всі лімітні дієслова можуть позначати і процеси, що репрезентовані засобами контексту як тривалі, що не досягають своєї межі (зокрема, одночасні моменту мовлення) [3: 9]: *sai qimiþ hveila jah nu qam, ei distahjada hvarjizuh duseinaim* (J. XVI, 32) “ось настає година і вже настала, що ви розсієтесь до своїх”. Словотвірна модель *ga- +Vpraes.* важливіший з видо-часових елементів. Кореляція *ga-composita/simplicia* охоплює більшу частину дієслівної лексики (244 дієслова з превербом *ga-* у 2516 вживаннях), що сприяє семантичній диференціації преверба, а також свідчить про наявність у нього узагальнюючого граматичного значення. Було показано [9], що з певних міркувань композити не можуть бути визнані особливими формами дієслівної словозміни. З їх парадигматичним статусом є несумісними такі факти, як: 1) наявність дієслів, не корелятивних композитам і 2) залежність значення даної моделі від значення лексичних груп, до яких належать прості дієслова [10].

Синтетична структура готського оптативу (*Vopt. praes.*) посідає позицію, що подібна позиції аналітичних структур в інших германських мовах, це стосується дискретно оформлених елементів з модальними дієсловами, які можуть вживатися у контрасті з презентними формами дійсного способу (*Vpraes. ind.*): *ik im Gabriel sa standands in andwairþja gudis...jah sai sija is þahands jah ni tagands rodjan* (L. I, 19-20) “я є Гавриїл, що стоїть перед обличчям Бога...і ось ти будеш мовчати і не зможеш говорити”. Можливим

є також контрастне вживання цієї синтетичної структури з формою дієприкметника I (*Vp*), яка сигналізує про одночасність моменту мовлення: *ap̄pan sa drobjands izwis sa bairai þo wargiþa* (*Gal. V., 10*) “а той, що спокушає вас, понесе на собі осуд”. Відповідно на позначення готського футурума вживаються три синтетичні презентні форми: *Vpraes. ind., ga- + Vpraes., Vopt. praes.* Але необхідно врахувати, що презентні форми набувають футурального значення у присутності конкретизаторів видо-часових ознак (у даному випадку йдеться про футуралізуючий чинник). Функцію конкретизаторів видо-часових ознак може переймати на себе не лише фразовий або надфразовий контекст, але і синтаксичні структури із чітко вираженою семантикою. Це стосується у першу чергу підрядних речень-обставин часу або умов, де дієслово присудок, маючи футуральне значення, вживається у формі презенса: *ik skal waurkjan waurstwa...unte dags ist* (*J. IX, 4*) “я буду творити справи доти, доки триватиме день”; *jah jabai qeþjau þatei ni kunnjau ina, sijau galeiks izwis liugnja* (*J. VIII, 55*) “і якщо скажу, що не знаю його, буду, подібно до вас, брехуном”. Подібна закономірність спостерігається у підрядному реченні – обставині місця: *þadei ik gagga, jus ni taguþ qiman* (*J. VIII, 21*) “куди я піду, ви не можете йти”. Стабільність і сталість вживання форм презенса із експліцитним футуральним значенням у межах підрядних речень-обставин підтверджується сучасними західногерманськими та північногерманськими мовами, в яких специфіка такого вживання зберігається і досі. Це підтверджує факт впливу конкретизаторів видо-часових ознак на часову форму дієслова присудка і досі. Вплив семантики підрядних речень-обставини є достатнім для репрезентації футурального значення, відповідно, форма презенса залишається незмінною.

Виокремлені презентні конституенти утворюють стрижень, навколо якого формується модель розвитку германського футурума (*рис. 1*). Цей стрижень утворюється вдовж темпоральної осі і складається з трьох базових сегментів (*Vpraes. ind., ga- + Vpraes., Vopt. praes.*), які тісно пов'язані один з одним, утворюючи наскрізну стабільну структуру. Стрижневі форми виявляють певну

резистентність по відношенню до вживання аналітичних форм у підрядних реченнях (часу, умови). Взаємодія і взаємозв'язок трьох ідентифікованих компонентів уможливило формування цього монолітного стрижневого утворення, яке можна схарактеризувати як футуральний синтетичний презенс.

Вживання готського медіопасива, який існував лише у формі презенса [11: 224], для репрезентації грецького футурума можна розглядати з одного боку як розширення інструментарія синтетичних форм (до якого належали презенс і оптатив), але з іншого боку це можна розглядати як перший крок до поступового переходу від синтетичних до аналітичних форм, оскільки для вираження пасивності крім синтетичного медіопасива в готській мові вживалися і перефрази: *ip afar þatei atgibans warþ Johannes = Μετά δέ τὸ παραδοῦναι Ἰωάννην (Marc. I, 14) “а коли Іоанн виданий був”; daurips was = ἑβαπτισθη (Marc. I, 9) “хрещений був”*. Вживання опозиції актив/медіопасив є особливо показовим щодо преференції останнього при репрезентації футурального значення: *jah ni stojid, ei ni stojandau, ni afdomjaid, jah ni afdomjanda, fraletaid, jah fraletanda (L. VI, 37) “не судить, щоб не бути судимими; не проклинайте і не будете проклятими; пробачайте і будете прощеними (вас не проклянуть, вас простять)”*. Смислова структура медіопасива, яка має проєкцією у майбутнє, чітко вимальовується, коли згадується діяч: *saei ubil qipai attin seinamma aiþrau aiþein seinai, dauþrau afdaupjaidau (Mrk. VII, 10) “той, хто погано каже батькові своєму, або матері своїй, смертю помре”*. Але таж сама смислова структура виступає і в контекстах без найменування діяча: *gibaid, jah gibada izwis (L. VI, 38) “давайте і воздасться вам”; ni uslukaindau daurons (Neh. VII, 3) “нехай відкриваються врата”; ip atgaggand dagos, þan afnimada af im sa brufþafs (M. IX, 15) “але прийде час, коли буде взятий від них наречений”; all bagme ni taujandane akran god usmaitada jah in fon altagjada (M. VIII, 15) “вське дерево, що не приносить плоди, буде зрубане і кинуте у вогонь”*. Це свідчить про те, що готський презенс є колонійутворюючою одиницею; при цьому обриси цієї

одиниці розширюються, оскільки до складу конститuentів залучається не лише презенс активного стану, але також і медіопасив. Відповідно, розширюються кордони презенса як плюріпотентного (темпорального) попередника [12:64], оскільки залучення медіопасива визначає його вживання не лише для репрезентації презенса, але і футурума. При цьому, коли має місце опозиція презенс/медіопасив, останній має переваги для передачі грецького футурума. Оскільки готський медіопасив є синтетичним утворенням, він тяжіє до структури синтетичного стрижня (*рис. 1*), але він є не сегментним стрижневим конститuentом, а охоплює стрижень 1 у вигляді стрілки, яка охоплює поверхню стрижня, розпорушуючись. Це демонструє одночасну приналежність *Vmediopas.* до синтетичних конститuentів, але підкреслює невизначеність, приблизність значення цього утворення на позначення футурума. Ця невизначена позиція підкреслює те, що існує еквівалентне аналітичне утворення на позначення не лише пасива, але і футурума.

З усіх германських мов готська мала найбільше число форм, що були покликані виражати інактивність суб'єкта (латентний пасив): не лише медіопасив (*Vpraes. mediopas.*), який існував лише для теперішнього часу, але і дієслова IV класу конкурували тут з дієприкметниковими конструкціями [7:195]. Цим можна пояснити майже повну відсутність конструкцій з формами теперішнього часу від *wairþan*, які мали доволі чітко виражену футуральну проекцію *wairþan + Vp.: jah wairþand allai laisidai gudis (J. VI, 45)* “і будуть (стануть) всі навчені Богом”. Необхідно зазначити, що в цій аналітичній структурі (яку можна назвати комбінованим елементом) ознаки перфективності та дуративності виражені окремо; загальне значення конструкції – інхотативне (перетин початкової точки дуративного процесу-стану). Сполучення з презентною формою *wairþan + Vp.* синонімічні сполученням *duginnan + Vinf.: saurgandans wairþiþ (J. XVI, 20)* “будете журитися”; *fagiron duginna (Ph. I, 18)* “стану радити”. Це свідчить про те, що лексико-синтаксична модель, яка належить до певного типу складеного присудка, набуває певну

поліфункціональність, яка виявляється у її пасивному значенні (позначення інактивності суб'єкта), що значно наближає її до готського медіопасива. При цьому обидві структури належать до футуралізуючих елементів. Співставляючи зазначені дані, а також доповнюючи структурні елементи на моделі (рис.1), виокремлену одиницю *wairþan + Vp.* на позначення готського футурума неможна розмістити на стрижні **1** а ні як сегмент, а ні як компонент **2**. Оскільки ця одиниця є аналітичною, вона не може належати синтетичному стрижню **1**. Відповідно, аналітичні утворення формують навколо стрижня коаксіальні циліндри. Одиниця *wairþan + Vp* формує коаксіальний циліндр **3**, який є максимально наближеним до стрижня, на якому локалізована одиниця **2**, оскільки ці дві одиниці, маючи різну структурну природу, мають близьке пасивне значення. При аналізі цих двох структур можна помітити, з певним наближенням і умовністю, ледь помітний перехід футуралізуючих елементів від синтетичних форм *Vpraes. mediopas.* до прообразу майбутніх аналітичних форм *wairþan + Vp.* Остання форма має синонімічне сполучення *duginnan + Vinf.*, що наближає її до аналітичних інхотивних структур.

Аналітична структура, яка формується із сполучення інфінітива з фазовим (інхотивним) дієсловом (*duninnan + Vinf.*), зустрічається лише у двох випадках, також у позиції контраста: *wai izwis, jus hlaljandans nu, unte gaunon jah gretan duginnid* (L. VI, 25) “горе вам, що сміються зараз, бо заплачете і заволаєте”, порівняйте також *Ph. I, 19*. Розпорошеність футуральних елементів, вторинність їх часової функції чітко спостерігається у здатності до комбінування; значення комбінованого елемента тут, як і в інших випадках (*wairþan + Vp*) сумується із значень елементів, що складають його. Це особливо помітно при порівнянні вживання моделей *ga- + Vpraes. + Vopt* у позиції контраста з простим елементом *Vopt.*: *jah jabai sijai jainar sunus gawairþjij, gaheilaiþ sik ana imta gawairþi izwar* (L. X, 6) “і якщо буде там син світу, то спочине на ньому світ *vau*”; схожий зміст передається комбінуванням *wairþan + Vopt* (L. I, 20).

Боцман А. В., Моренець І. М., Галицька Є. А.

На тлі цієї нестабільності нечітко прослідковується проміжне структурне утворення, яке може розглядатися як перехідний елемент між синтетичними і аналітичними темпоральними формами. Зародки цього переходу спостерігаються у готському медіапасиві, який (залишаючись ізольованим синтетичним утворенням) мав певні випадки вживання на позначення футурама. Враховуючи те, що готський медіапасив не мав відповідних синтетичних рефлексій в інших давньогерманських мовах, цей перехідний зв'язок є дуже тонким і умовним. При цьому виявлені первинні форми аналітичного пасива давньогерманських мов спорадично вживалися на позначення футурама. Тут може йтися про семантичну наближеність готського медіапасива, але стосовно структурної (з одного боку синтетичної, а з другого аналітичної) єдності тут не йдеться.

Повертаючись до моделі (рис.1), необхідно зазначити, що структура з інхотативним дієсловом може бути репрезентована у вигляді коаксіального циліндра **4**, який сформований структурною *duginna + Vinf.* Враховуючи семантичну наближеність моделей *wairþan + Vp.* і *duginna + Vinf.*, відстань між боковими поверхнями циліндрів **3** і **4** може бути мінімальною.

Аналітичні структури, які формуються із сполучення інфінітива з сильним, або претерито-презентним дієсловом (*haba + Vinf.*; *skal + Vinf.*) є малочастотними і за змістом тотожні структурі *Vopt praes.* Очевидно, вони мають більшу експресивність: у трьох випадках із шести (всюди відповідає грецькому футуруму) часове контрастування процесів, що позначені словосполученням і немаркованою часовою формою, підкреслене лексичною тотожністю обох дієслів: ... *þatei jah rodja du izwis, manag skal bi izwis rodjah jah stojan (J. VIII, 25)* “... *те кажу про вас; багато буду казати і судити про вас*”, подібний приклад з *haban* у *th. III, 4*. У наступному прикладі паралельно вживаються аналітична структура *haban + Vinf.* із синтетичною структурою *Vopt.*: *jah þarei im ik, þaruh sa andbahts meins wisan habaþ; jah jabai hvas mis andbahtheiþ, swerjæþ ina atta (J. XII, 26)* “*і де я є, там і слуга мій буде; і якщо*

кто мене слухає, того пошанує отець”. Структура із сильним дієсловом *haben* + *Vinf.* репрезентується у моделі коаксіальним циліндром **5**, а структура з претерито-презентним дієсловом *skal* + *Vinf.* реалізується у вигляді циліндра **6** (рис. 1). Сформована модель розвитку германського футурума, яка складається з часової футуральної осі, вздовж якої формуються синтетичний стрижень, навколо якого утворюється система з чотирьох коаксіальних циліндрів, може визнаватися як дивергентно-ротаційна, оскільки уся модель, репрезентуючи форми на позначення германського (готського) футурума, рухається уздовж часової футуральної осі. Аналітичні футуральні форми моделюються у вигляді коаксіальних циліндрів, бокові поверхні яких утворені відповідними аналітичними складниками, які обертаються навколо часової футуральної осі на різній відстані. Медіопасивна форма обертається навколо синтетичного стрижня безпосередньо по його поверхні, оскільки є синтетичним утворенням.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Готські джерела демонструють поодинокі описові форми на позначення футурума. При цьому важко судити про те, які форми були найуживанішими, оскільки вони трапляються у пам’ятках нечасто, а їх претерито-презентна первісна семантика інколи заважає зрозуміти преференції щодо їхнього вживання на позначення футурума. Оскільки в інших давньогерманських мовах спостерігається найчастіше структура з двома претерито-презентними дієсловами (які вже були зафіксовані в готській *wiljan*, *skulan*), у деяких мовах вони мають паралельне (майже еквівалентне) вживання, то можна припустити, що їх латентна семантика найкраще слугувала на позначення давньогерманського футурума.

Готська мова демонструє залучення інхотативних дієслів (у формі презенса) на позначення майбутньої дії. З певним припущенням можна розглядати це утворення як одну із ланок між синтетичними і аналітичними формами. Вживання інхотативних дієслів свідчить про те, що у своєму розвитку часова футуральна система створила варіанти аналітичних форм, які у межах простого

речення могли заміщати одне одного, але у межах складно-підрядних речень вони не могли опиратися силі футуральної семантики презенса, що була підкріплена футуралізуючим чинником підрядного речення часу, умови. Постає питання, чому не всі інхोативні та претерито-презентні дієслова були залучені до формування аналітичного футурума. Це може бути частково пояснено з огляду на створену модель (рис.1). Якщо виходити з позиції того, що презентні форми утворюють наскрізний стрижень **1**, навколо якого формуються новоутворені аналітичні структури (**3, 4, 5, 6**), то цей стрижень генерує навколо себе поле тяжіння, в яке потрапляють лише ті слова, семантика яких відповідає проекції у майбутнє. Через це залучаються лише окремі інхоативні і претерито-презентні дієслова. Необхідно також врахувати факт впливу футуралізуючих чинників, серед яких можна диференціювати обставини часу у межах простого речення, а також семантику підрядного речення часу, умови. В останньому випадку семантика підрядного речення-обставини є достатньою, а тому ще додаткове вживання аналітичних (претерито-презентних) форм у складі таких речень перетворює футуралізуючий чинник на надлишковий, тому аналітичний футурум (як інноваційне утворення) не розвинувся у цих типах підрядних речень. Багаторівнева структура моделі демонструє той факт, що аналітичні форми, які потрапили у поле тяжіння стрижня, не залишаються у незмінному вигляді, а можуть або існувати і функціонувати одночасно, підкреслюючи граматичну категорію особи підмета, тип речення, або можуть зникати у певних мовах, зводячи часову парадигму футурума до мінімальної кількості складників (*zullen* у нідерландській, *skall* у шведській мові). Порівняння складників дивергентно-ротаційної моделі, а також характер їх розташування, дозволяє зробити припущення щодо каудального (шлейфоподібного) характеру розвитку футуральних форм у германських мовах. Тенденції, які були виявлені як зародкові у готській мові, спостерігаються у процесі розвитку усіх давніх германських мов, а також мають своє віддзеркалення у сучасних германських мовах. Маючи певні варіювання на шляху

Боцман А. В., Моренець І. М., Галицька Є. А.

свого історичного розвитку, усі германські мови виявили тенденцію до розвитку аналітичних футуральних форм із збереженням синтетичних структур як у межах простих, так і підрядних речень. При цьому аналітичні форми утворюються шляхом залучення як інхोативних, так і претерито-презентних дієслів. На цьому етапі деякі саме західні мови виявляють свої розбіжності. Верхньонімецька мова виявила свою специфіку, надавши перевагу інхоативному дієслову, тоді як інші західні мови виявили спільну із скандинавськими мовами тенденцію до залучення претерито-презентних дієслів. Це ще раз підтверджує факт контактної взаємодії між германськими племенами в ареалі Ютландських островів, відокремлених вузькими протоками від Скандинавії. Послаблення контактної взаємодії між нижньонімецькими і верхньонімецькими діалектами демонструється саме характером варіювання аналітичного футурума. Послугуючись методом побудови моделі розвитку германського футурума виглядає доречним і перспективним побудувати відповідні моделі для давньогерманських мов (як західних, так і північних). Виявлені закономірності формування і подальшого розвитку футуральних форм готської мови свідчать про явище анаплазії, яка визначається як атипова додаткова диференціація футуральних форм. Цією атиповою додатковою диференціацією є апалітизація новоутворень. У подальшому перспективним вбачається порівняння футуральних форм відповідних давніх і сучасних германських мов. Це дозволить повніше зрозуміти динаміку формування аналітичних темпоральних структур.

Рис. 1. Схема дивергентно-ротаційної моделі розвитку германського футурума, де:

- 1 – синтетичний стрижень із складниками:
- 1 – презенс (*Vpraes. ind.*)
- 1 – *ga-composita* (*ga-* + *Vpraes.*)
- 1 – оптатив (*Vopt. praes.*)
- 2 – синтетичний медіопасив (*Vpraes. mediopas.*)
- 3 – аналітична дієприкметникова конструкція (*wairþan*)

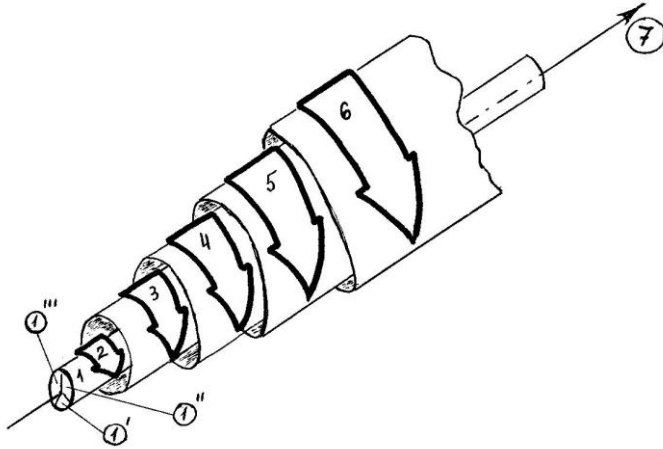

Боцман А. В., Моренець І. М., Галицька Є. А.

4 – аналітична форма з інхоативним дієсловом (*duginnan* + *Vinf.*)

5 – аналітичний футурум із сильним дієсловом (*haba* + *Vinf.*)

6 – аналітичний футурум з претерито-презентним дієсловом (*skal* + *Vinf.*)

ЛІТЕРАТУРА

1. *Сравнительная* грамматика германских языков в пяти томах/ главная редакция: М. М. Гухман, В. М. Жирмунский, Э. А. Макаев, В. Н. Ярцева. – М.: Изд-во АН СССР. Т.1: Германские языки и вопросы индоевропейской ареальной лингвистики. – 1962. – 204 с. 2. *Жирмунский В. М.* Об аналитических конструкциях / Виктор Максимович Жирмунский // Общее и германское языкознание. Избранные труды. – Л.: Наука, 1976. С.82-125. 3. *Смирницкая О. А.* Эволюция видо-временной системы в германских языках/ Ольга Александровна Смирницкая // Историко-типологическая морфология германских языков. Категория глагола/ ред.коллегия: М. М. Гухман, Э. А. Макаев, В. Н. Ярцева. – М.: Наука, 1977. – С. 5-127. 4. *Гухман М. М.* Типология преобразовательной словоизменительной парадигматики / Мирра Моисеевна Гухман // Историко-типологическая морфология германских языков. Имя. / ред.коллегия: М. М. Гухман, Э. А. Макаев, В. И. Ярцева. – М.: Наука, 1977. – С. 86-145. 5. *Плоткин В. Я.* Принципы бинарности в развертывании английской видо-временной системы / Виктор Яковлевич Плоткин // Филологические науки, 1969, №5. – С.88-96. 6. *Sherer Ph.* The theory of the function of the Gothic preverb *ga-*/ Philip Sherer// *Word*, 1964, V. 5. – P. 38-45. 7. *Гухман М. М.* Развитие залоговых противопоставлений в германских языках. Опыт историко-типологического исследования родственных языков / Мирра Моисеевна Гухман. – М.: Наука, 1964. – 294 с. 8. *Гухман М. М.* Происхождение строя готского глагола / Мирра Моисеевна Гухман. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1940. – 154 с. 9. *Маслов Ю. С.* Категория предельности / неопределенности в готском языке / Юрий Сергеевич Маслов // Вопросы языкознания, 1959, №5. – С.78-86. 10. *Маковский М. М.* К проблеме вида в готском языке / Михаил Михайлович Маковский // Ученые записки I-го Московского гос.пед.ин.-та иностр. языков, 1959, т.ХІХ. – С. 37-42. 11. *Задорожний Б. М.* Порівняльна фонетика і морфологія готської мови / Богдан Михайлович Задорожний. – Львів: Вид-во Львівського ун.-ту, 1960. – 298 с. 12. *Боцман А. В.* Становлення германського аналітичного футурума / Андрій Васильович Боцман // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб.наук.праць / відп.ред Ніна Миколаївна Корбозерова. – К.: Вид-во КНЛУ, 2011. – Вип. 27. – С.54-65.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Streitberg W.* Die Gotische Bibel/ Wilhelm Streitberg – Heidelberg: Carlwinter. Universittsverlag. 1965. – 498 S.